

En eterna vigília

Tradició i compromís
en l'obra de Iannis Ritsos

Ernest Marcos Hierro
Helena Badell Giralt
Francesco Ardolino (eds.)

Índex

Presentació dels editors	9
HELENA BADELL GIRALT, <i>Introducció. Iannis Ritsos, la seva poesia a Grècia, a Catalunya i a les nostres jornades</i>	11
Γιώργη Γιατρομανωλάκη, <i>Ο Γιάννης Ρίτσος και η Ελλάδα: αμφίσημες σχέσεις</i>	17
IORGUIS IATROMANOLAKIS, <i>Iannis Ritsos i Grècia: relacions ambigües</i>	35
NICOLA CROCETTI, <i>Poesia e impegno civile. Ritsos, Seferis, Elitis</i>	51
ERNEST MARCOS HIERRO, <i>El bizantinisme i la identitat grega moderna segons Iannis Ritsos</i>	61
FRANCESC MORFULEDA I CARALT, « <i>Des de dalt rodola aquest aire amb vena de resina i pulmó de sàlvia</i> »	69
JOAN CASAS, <i>Ritsos: l'antineoclàssic</i>	77
SUSANNA RAFART, <i>La meua visió de Iannis Ritsos</i>	81
ANNEXOS	
Carta de Iannis Ritsos a Alexis Eudald Solà	89
Carta d'Eri Ritsou en ocasió de la celebració de les jornades	91
IL·LUSTRACIONS	93

Iannis Ritsos i Grècia: relacions ambigües*

Iorguis Iatromanolakis

PRIMERA PART

Iannis Ritsos en el centenari del seu naixement

Professors, estimats poetes i traductors, estimats amics, us vull agrair profundament que sigueu aquí avui que parlarem d'un dels poetes grecs més importants del segle passat, un poeta que era, alhora, un ciutadà conscient, lluitador i defensor dels valors de la nostra cultura, de la nostra llibertat i de la nostra democràcia. Em refereixo al poeta Iannis Ritsos.

Seria bo, tanmateix, abans de començar a parlar sobre Ritsos, expressar també el meu agraïment a tots els qui han tingut la bondat de convidar-me a ser avui amb vosaltres, l'Institut Català d'Estudis Bizantins i Neohel·lènics de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona, el professor Ernest Marcos i la meva deixeble i amiga Helena Badell. També voldria parlar breument del nostre gran amic desaparegut Alexis Solà, aquest català fervent que va estimar tant Grècia i els seus escriptors que va prendre un segon nom, el del famós personatge d'un altre gran escriptor grec, cretenc, de Nikos Kazantzakis. Imagino que el seu esperit noble s'alegrarà en sentir, doncs, que som aquí aquest vespre —encara que sigui sense ell. La seva mort prematura va privar Grècia d'un important i autèntic amic, i Catalunya d'un escriptor de grandíssim talent.

Iannis Ritsos és un poeta i un ciutadà compromès per excel·lència. Els seus poemes són, d'alguna manera, una història de la Grècia del segle xx, amb les seves lluites nacionals, els seus sacrificis, la Segona Guerra Mundial, l'ocupació alemanya, la Resistència, la nostra guerra civil, la nostra dictadura i la nostra llibertat. I, tanmateix, una cosa és la història d'un indret tal com l'escriuen els historiadors i una altra, quan es reflecteix en els poemes i en la literatura. Al fons dels poemes de Ritsos s'alça sempre, tot sol, el poeta, i és llavors que no dialoga tant amb els fets com amb si mateix. Aquest diàleg és lliure, crec, dels fets, dels orígens polítics o de partit del poeta. Aquí, en aquest fons, apareix, de vegades, una situació paradoxal, que mostra com un poeta de debò, per més

* Traducció d'Helena Badell Giralt.

compromès políticament que estigui, per més que serveixi amb sinceritat i aplicació unes idees polítiques, roman, en essència, impenetrable. Això, crec, és el que succeeix amb Ritsos. Aquest poeta polític per excel·lència sembla trobar-se inexplicablement escindit entre el que anomenaríem «deure polític» (mai no va trair el Partit, tot i que el Partit moltes vegades no li va fer costat) i el seu «deure poètic». Iannis Ritsos, a les files del KKE des de la joventut, hi va romandre sempre, malgrat que moltes vegades el Partit fos injust amb ell. Hi ha, doncs, una situació paradoxal, que pot fer que alguns es preguntin fins a quin punt el poeta seguia la línia del Partit, quan al mateix moment mostrava, en els seus versos, en la seva paraula críptica, que continuava sol el seu propi camí. Ritsos, d'altra banda, mai no va afirmar obertament aquesta distància entre el seu deure polític i el poètic. Parlava sempre per al·lusions.

Aquesta particularitat, justament, de Ritsos, aquesta manera de pensar, política i alhora íntima, ha estat i segueix essent objecte de discussió a Grècia, ara que se celebra el centenari del naixement del poeta. Hi ha hagut, fins i tot, diverses tensions entre els estudiosos que creuen en la «independència» i l'escepticisme polític de Ritsos, comunista i d'esquerres, i els que sostenen que Ritsos va ser un comunista pur, fidel a les línies del Partit fossin quines fossin. Especialment l'esquerra dogmàtica, per dir-ho d'alguna manera, el KKE, creu que Ritsos els pertany exclusivament. En una discussió sense sentit, «A qui pertany Ritsos», la revista *Rizospástis*, l'òrgan oficial del KKE, proclama: «Ritsos ens pertany a nosaltres!».

Tres anys abans de morir, Ritsos, en un poema titulat «El poeta», sembla descriure's clarament a si mateix. Diu que la mà del poeta, àdhuc en la foscor, no es torna negra. La seva mà és impermeable en la nit. Un dia desapareixerà, com desapareixem tots. Però aleshores comprendran que aquest home era d'aquells que diuen sempre sí, i altre cop sí, «a les eternes esperances desmentides».¹ Quines deuen ser aquestes esperances «eternes» però «desmentides»? Qui és que les ha desmentides? El temps, la història, els mateixos que les fan aparèixer, però amb la seva actitud les desmenteixen? En un altre poema d'aquest període, «Restabliment», parla d'un «proletari de l'art» que està «enamorat dels arbres, dels ocells, dels animals i dels homes, enamorat sobretot de la bellesa dels pensaments purs...».² En quina mesura és «comunista» aquest poema?

Així, doncs, apareix aquesta situació paradoxal: diu sí i sí a les esperances desmentides i continua produint una obra en la qual proclama la revolució.

¹ Iannis RITSOS, «El poeta», *Els negatius del silenci*, dins de *Tard, molt tard, de nit entrada* (en grec), Kedros, 1991, p. 54.

² Iannis RITSOS, «La restitució», *L'arbre nu*, dins de *Tard...*, op. cit., p. 114-115.

La revolució, Ritsos la descriu moltes vegades o com una cosa que mai no arriba, com en el seu gran poema *Helena*, o com una cosa totalment personal. Això darrer apareix de forma més evident, crec, en un dels seus poemes més llargs, «L'obra mestra monstruosa». El quid d'aquest poema és justament aquesta situació paradoxal que estem descrivint: sóc revolucionari, però sóc un revolucionari peculiar. Què diu el poeta? Passo les nits despert amb Lenin. Escric proclames. Baixo al carrer. Tot i que sóc inofensiu m'aguaiten milers de delators...

Em temen generals dictadors coronels reis jutges militars
tot i que no duc cap pistola a la butxaca del darrere
ni cap puny de ferro
ni un ganivet per tallar el pa
ni bastó ni falcó
res res
tret d'un somriure tremolós davant el miracle del món que preparen
els revolucionaris de debò.³

Vet aquí, doncs, un dels vessants més interessants del poeta. El que jo anomeno «situació paradoxal», perquè ell, és clar, crec, ho trobaria molt natural.

Voldria, abans d'acabar, tocar, ràpidament, un altre vessant de Ritsos que tampoc no ha estat prou explicat. Em refereixo a la idea que es formula sovint, sobretot des de les lectures de Partit, que és un poeta senzill, comprensible, «popular». Sí, això és cert per a molts poemes seus, els més «de Partit», per dir-ho d'alguna manera, perquè també n'hi ha, d'aquests, en la seva extensa obra. Però el gruix principal de la seva obra està format de poemes difícils, que difícilment anomenaríem senzills, fàcils o comprensibles. En general, Ritsos no és un poeta fàcil. És, més aviat, un poeta difícil. Hi ha, per exemple, molts poemes amb un matís religiós, fins i tot amb inquietuds metafísiques que no són fàcils d'interpretar. Els seus poemes anomenats «de tema antic», és a dir, els inspirats en l'Antiguitat, com els poemes de *Quarta dimensió*, són plens de reflexió filosòfica, difícilment comprensible per als no-iniciats. Ritsos és un poeta profundament intel·lectual. Finalment, malgrat la seva implicació en el Partit, diria que tot el seu combat, el poètic, vull dir, aspira a mostrar el drama complex, personal, polític, existencial, de l'home contemporani, i especialment dels grecs. En aquest sentit, és un poeta tràgic, com ho és també, per exemple, Se-

3 Iannis RITSOS, «L'obra mestra monstruosa», dins d'*Esdevenir* (en grec), 1970-1977, Kedros, 12a ed., Atenes, 1991, p. 369-370.

feris. Ritsos, simplement, amb els seus poemes de vegades «simples», «enganya» els lectors, sobretot aquells que volen ser burlats.

SEGONA PART

La Grècia antiga i moderna en la poesia de Iannis Ritsos

El títol mateix de la meua conferència planteja, estimats amics, una qüestió que a algú que no fos grec li semblaria estranya, per no dir incompreensible. El fet de buscar en la poesia de Iannis Ritsos la imatge i la significació d'una Grècia antiga i alhora d'una de moderna ja és, per si sol, interessant. Crec, però, que en el cas d'un escriptor espanyol, per exemple, o francès, aquesta recerca no tindria sentit. En l'obra d'un escriptor espanyol o francès contemporani es pot investigar, evidentment, el passat del seu país i la relació que pot tenir amb el present. Però no seria gaire probable que es fes una conferència en què s'investigués en l'obra d'aquest poeta francès o espanyol la relació d'una França «antiga» amb la França actual o la influència d'una Espanya «antiga» en l'Espanya contemporània, moderna. Per a nosaltres els grecs, en canvi, aquesta connexió diacrònica de dues Grècies que disten entre si més de 2.500 anys no és una cosa incompreensible. La confrontació quotidiana de dos mons diferents (emparentats però no iguals, essent l'un precristià, i l'altre, cristià, manifestament contrari als déus de l'Olimp), la unió del món antic i de l'actual i el seu paralelisme és una pràctica quotidiana, part de la nostra ideologia, de la nostra educació i de la nostra política. És una mostra, per dir-ho d'alguna manera, d'esquizofrènia nacional.

No voldria dir res més sobre els excessos a què ha portat aquesta unió de vegades plàcida, de vegades violenta, de dos mons i dues cultures més aviat contraris. Ni tampoc no cal discutir els intents fanàtics, de vegades perillosos, de vegades còmics, d'unir l'antic i el contemporani. D'altra banda, les coses no són tan senzilles. La relació dels grecs contemporanis amb la Grècia antiga no és només una construcció, ni només la projecció de desigs i fantasies. Tot al contrari. Aquesta relació es basa en fets històrics i reals.

Els grecs antics i nosaltres

Primer de tot, vivim al mateix lloc que «ells», els antics. Tenim a la vista, cada dia, ni que sigui entre el núvol de contaminació, l'Acropolis; seguim habitant a Olímpia, a Delfos, a Esparta, a Micenes, a Pel·la i a Cnossos. Passem per les

Termòpiles pel costat de l'estàtua amenaçadora de Leònides, ens banyem a les platges de Marató i de Salamina. Però no és només la geografia. Els grans noms de la història i de la literatura antigues sonen familiars, fins i tot a aquells qui no tenen cap relació especial amb l'estudi del món antic. La llengua grega moderna és una forma desenvolupada de l'antiga, malgrat que un atenenc de l'època antiga segurament no entendria què diu un atenenc d'avui. I, evidentment, el d'avui tampoc no pot entendre fàcilment què diu un discurs de Demòstenes en l'original. Finalment: la connexió entre la Grècia antiga i la moderna fou una preocupació constant dels lletrats grecs al llarg dels segles interminables de l'ocupació otomana. La Grècia clàssica, amb els seus herois i els seus generals, fou el model i l'impuls per a l'Alliberament Nacional. Aquest element va ser, a més, la raó bàsica per la qual el filhel·lenisme europeu va donar suport a la causa grega en els anys de la Revolució de 1821 (la Guerra de la Independència): era com si l'Antiguitat seguís viva en la Grècia moderna. El cas de Lord Byron n'és potser l'exemple més característic.

La literatura grega antiga i els poetes

Tanmateix, a més d'aquestes motivacions que afavorien i continuen afavorint l'ús i/o l'abús de l'Antiguitat, per part dels polítics, dels docents i també de la indústria turística, la literatura grega antiga —l'èpica, la poesia lírica, la tragèdia i la mitologia— ha estat sempre una font inesgotable i un gran fons d'inspiració literària i artística, tant per als escriptors, artistes i filòsofs europeus com per als intel·lectuals i escriptors grecs els anys d'abans de la Revolució de 1821, durant la Revolució i, ben segur, des de l'Alliberament fins ara. Dionísios Solomós i Andreas Kalvos són potser els dos poetes més emblemàtics de la Grècia moderna que viuen durant la Revolució. Solomós, influenciat pels estudis clàssics que va fer a Itàlia, a la fi del segle XVIII, i pel romanticisme alemany, en un dels seus primers poemes, titulat «L'ombra d'Homer», somia que el poeta cec se li apropa per beneir-lo i ungir-lo com al seu continuador. El poeta neoclàssic Andreas Kalvos esmenta, en les seves *Odes* guerreres i filosòfiques, els poetes i els filòsofs de l'Antiguitat i demana constantment a les muses, segles i segles exiliades del seu país, que hi tornin ara que la pàtria torna a ser lliure.

Aquesta referència a l'Antiguitat per part dels poetes grecs no sempre té lloc amb el mateix mètode, ni amb els mateixos objectius ni amb els mateixos resultats. Això passa també amb els escriptors i els poetes europeus. Dante tracta el material antic d'una determinada manera, d'una altra ho fa Cervantes a

Persiles y Sigismunda, i encara d'una altra ho fan Shakespeare, J.B. Racine, F. Schiller, Eugene O'Neill i James Joyce.

Tots tenen, però, un element en comú: el material grec antic es fa servir, tal com hem après de T.S. Eliot, per comentar o per mostrar, amb aquesta base d'origen clàssic, situacions contemporànies. El poeta, si acceptem el «mètode mític» d'Eliot, utilitza un mite antic per crear un paral·lelisme continu entre l'època contemporània i l'Antiguitat: «És una manera de controlar, de posar ordre, de donar forma i significat al paisatge infinit de la vanitat i de l'anarquia del món actual».

La manera com Kavafis utilitza el material antic és especialment característica. La seva cèlebre Ítaca, lligada al desig d'Odisseu de tornar «enrere», esdevé en Kavafis el símbol d'una destinació eterna, universal, un viatge d'aventures, voluptuós, amb l'objectiu final d'oferir coneixement. Ítaca sembla existir únicament per poder donar «el bell viatge». El coneixement i l'experiència. L'Orestes de Seferis és, naturalment, el matricida del mite antic, però apareix ara com un home normal i corrent que, sense voler-ho, s'encarrega de complir una missió dolorosa i abominable. És el rol etern de l'home que es troba lligat fatalment i inevitable a un deure difícil i penós.

Ritsos i l'Antiguitat

És en aquest marc, doncs, que hem de veure la manera com tracta Ritsos el material antic, la mitologia i els herois de la tragèdia antiga. Ritsos, com, a la seva manera Seferis, Engonópulos, Elitis, Embirikos, i molts altres poetes grecs contemporanis, acudeix a l'Antiguitat per parlar del món d'avui, no per projectar ideològicament o divinitzar, com a admirador de l'Antiguitat, un passat gloriós. Cada mite antic, cada heroi de la mitologia que apareix en la seva poesia li serveixen per reflexionar, per analogia, sobre qüestions de la Grècia contemporània.

Tanmateix en Ritsos les coses funcionen de manera diferent que en els altres poetes grecs que adrecen la mirada cap a l'Antiguitat. Ritsos és el poeta grec d'esquerres per excel·lència. A les files del KKE des de 1934, quan només tenia vint-i-tres anys, va unir el seu nom a totes les lluites nacionals, socials i polítiques des de mitjan anys trenta fins a la seva mort el 1990. Es va oposar a dues dictadures, el 1936 i el 1967, fou exiliat, empresonat, torturat, va participar en la Resistència Nacional (1941-1944), fou sempre capdavanter en les lluites socials i ideològiques.

«Si algú volgués llegir la història del segle xx» —diu Khrista Prokopaki, a la introducció de la seva antologia de Ritsos—, «la trobaria sencera en la poesia

de Ritsos: en els poemes, en els cants de revolta, en himnes d'herois i elegies, en la seva biografia remodelada poèticament, disseminada en moltes composicions. I, encara més profundament, en el quadern de viatge interior del poeta, al qual anava donant forma dia a dia, d'una manera implícita o explícita. I aquest "d'una manera implícita" diu encara més de la violència del règim, de les mentalitats i de l'ètica convencional, de les pressions ideològiques. Amb màscares, amb veus prestades articula la veritat. Les ambigüitats, les contradiccions, les palinòdies testimonien la dura batalla de l'intel·lectual que rep els missatges infausts del seu temps, alhora que ha lligat el seu destí a *les esperances més sublimes de la humanitat*.⁴

Aquesta ferma posició política de Ritsos, per la qual patí exilis, empresonaments, turments i persecucions, li dicta també, com és natural, l'actitud poètica envers la història del poble grec i les seves lluites. Ritsos és, doncs, el Poeta i Ciutadà per excel·lència de la Grècia moderna; i la seva poesia és política, nacional, humana i alhora universal. Així, doncs, el que sembla interessar-lo, tant a les primeres fases de la seva creació poètica com, especialment, durant els anys durs, «de pedra», 1940-1954, en la «fase de l'acció combatent», és l'espai grec d'avui, els grecs del seu temps, el present. Aquest temps és el que domina en tota l'amplada i profunditat del poema. El passat apareix només per al·lusions.

Ritsos, en aquests anys, és posseït per una intensa «devoció per Grècia» que s'expressa en les grans composicions *Vigília* (1943), *Grecitat* (1947) i *La senyora de les vinyes* (1947), que teixeixen un himne a la resistència nacional contra els conqueridors. Però aquesta devoció per Grècia sembla estar en relació exclusivament amb la vida actual, i no amb l'Antiguitat; amb el món rural, popular, no amb la mitologia. En efecte, en els seus *Estudis*, textos teòrics d'aquesta època, es mostra contrari a una estètica «endarrerida» —com diu ell—, que funciona només per mitjà d'al·lusions al passat i respon fàcilment a «records enfonsats en la mitologia, la història i la literatura antigues i s'oposa o no reacciona als estímuls dels esdeveniments presents».⁵

Però en els anys següents, en la fase següent de la seva obra (sobretot entre 1954 i 1960), a mesura que sembla calmar-se la situació política a Grècia i Ritsos viu un període de relativa tranquil·litat, abandona el poema d'actualitat i de circumstàncies i «es replega» en el temps. Aquella terra que era fins aleshores —com es pot veure a *Grecitat*— només «seva», és a dir, dels morts de les guer-

4 Khrisa PROKOPAKI, «Introducció», a *Antologia Iannis Ritsos* (en grec), a cura de Khrisa Prokopaki i Aikaterini Makrinikola, Kedros, 2000, p. 9.

5 Khrisa PROKOPAKI, «Introducció», op. cit., p. 13-14.

res, i «nostra», dels vius, ara aquesta terra sembla enriquir-se amb la presència de tota la història:

Quan van tornar els estrangers
van veure un forat profund davant dels seus peus,
van canviar de lloc, van mirar el rellotge i van marxar.
Dins d'aquest clot: una espasa, un càntir, un os blanc.⁶

No és cap exageració afirmar que aquest canvi gradual i el gir de Ritsos cap al passat més llunyà, a l'Antiguitat, als seus mites i als seus herois no estan deslligats de les grans transformacions ideològiques que tenen lloc a l'aleshores Unió Soviètica. Transformacions que influencien, per extensió, la política del KKE. Com és sabut, el 1956 se celebra a Moscou el famós 20è Congrés del Partit Comunista de la Unió Soviètica, on Nikita Khruixtxov, en el seu Informe Secret, condemna el culte a la personalitat i acusa obertament Stalin dels seus crims. Aquest aire nou sembla alliberar també Ritsos i fa que s'aboqui allà on abans semblava que estava «prohibit», l'insta a adoptar la diacronia i a endinsar-se, ja, en les grans composicions de tema antic, com les del volum *Quarta dimensió*. D'aleshores en endavant, el gir cap a l'Antiguitat grega esdevé constant.

El gruix d'erudició clàssica

Des de 1956 fins a la seva mort, tant si es troba a l'exili, en arrest domiciliari, en algun camp de concentració, en períodes de calma a nivell nacional o durant la dictadura, Ritsos continua creant sense parar, com un «poeta-treballador», tal com diu ell mateix. En aquesta creació, l'Antiguitat, la Grècia antiga, apareix cada cop més en la seva poesia. Així, essent Ritsos un poeta altament prolífic, produeix, entre altres, un gran «gruix» de poemes anomenats «de tema antic». Al volum *Quarta dimensió*, en què comença, essencialment, la imbricació de Ritsos amb l'Antiguitat, trobem dotze importants composicions d'inspiració clàssica: *La casa morta*, *Agamèmnon*, *Electra*, *Orestes*, *Filoctetes*, *Helena*, *Ismene*, *Crisòtemis*, *Persèfone*, *Fedra*, *Àjax*, *Sota l'ombra de la muntanya*. A *Testimoniats*, 2 (juny 1964 – novembre 1965) podem reconèixer trenta-tres poemes de

⁶ Iannis RITSOS, «Inalienable», *Testimoniats*, 1 (en grec), dins de *Poemes* (en grec), vol. 9, Kedros, 1989, p. 190.

tema antic; a *Repeticions* (1, 2, 3), vuitanta-set, i al volum pòstum *Tard, molt tard, de nit entrada*, quatre. Paral·lelament, hi ha un nombre indefinit de poemes que contenen clarament al·lusions mitològiques o arqueològiques.

Aquests poemes de tema antic (evident o no, explícit o implícit) cobreixen, o descobreixen, un gran ventall d'erudició clàssica en Ritsos. Alguns fan referència al cicle dels argonautes. El cicle troià està format per trenta, o més, poemes. Aquest cicle comença amb el poema «Menis» —«còlera», «ira», és la primera paraula de la *Iliada* i la primera paraula de la literatura europea— i acaba amb poemes que fan referència al retorn d'Odisseu. El cicle tràgic és el més gran des del punt de vista del nombre i de l'extensió dels poemes. Aquí pertanyen les grans composicions en prosa de *Quarta dimensió*, tret d'*Helena*, que prové del tercer cant de la *Iliada*. Però tenim també altres poemes més breus que remetien a tragèdies concretes, per exemple a *Els set contra Tebes*, a *Les Danaïdes* o a *Ifigènia a Tàuride*. Altres poemes provenen de la lectura de Tucídides, de Plató, o de Plutarc.

La «Biblioteca» de Ritsos

Aquí ens podríem fer una pregunta ben senzilla: quines són les fonts de Ritsos (que, evidentment, no és ni filòleg ni investigador de la literatura grega antiga)? A quins manuals acudeix i quins llibres consulta per compondre els seus poemes de tema antic, especialment quan és a l'exili, en una illa erma o en un camp de concentració? A més a més, hi ha molts poemes de Ritsos que fan referència a detalls molt concrets, fins i tot de tipus filològic. Quan, per exemple, descriu amb exactitud una moneda grega antiga real (a la manera que ha après de Kavafis) en un poema escrit al camp de Leros el 1968, ens preguntem com pot recordar tan bé tots aquests detalls. I on la devia haver vist? A no ser que ens imaginéssim que el camp tenia una biblioteca especialitzada amb col·leccions de monedes antigues perquè hi poguessin anar a estudiar els presoners!

Ritsos, com tota la gent d'esquerres d'aquella època, era un lector voraç. Llegia de tot, des de la novel·la policíaca d'Agatha Christie fins a Shakespeare (en l'original) i tragèdies antigues en traducció. Una vegada va intentar traduir al grec modern l'*Antígona* de Sòfocles per portar-la a l'escena, però no va sortir bé, cosa que el va entristir. Podem dir, doncs, que tenia una imatge general, però relativament bona, de la literatura grega antiga, en què podia inspirar-se. Però, tal com sabem avui, Ritsos disposava, fins i tot al camp de presoners, d'una font de relats mitològics més especialitzada a què podia recórrer. Es tracta de la *Mitologia* en dos volums, en rústica, de l'acadèmic francès Jean Richepin

(1849-1926), que es va traduir al grec el 1953-1954. Segons el testimoniatge de la seva filla i d'altres amics íntims del poeta, Ritsos se l'enduia a tot arreu, dins de la seva bossa. Hi ha, a més, un poema escrit al camp de Leros el 31 de març de 1968 —es diu «Ni tan sols la Mitologia» (*Repeticions 2*)— en què es descriu la lectura de la *Mitologia* dins de la tenda, sota la llum d'una bombeta:

en encendre's els llums
 ens hem ficat a dins i ens hem adreçat de nou a la Mitologia, cercant-hi
 alguna correlació més profunda⁷

Al final de la meua conferència reprendré aquest poema i intentaré posar-lo en relació amb un de semblant que escriu també el 31 de març, però de 1971, Iorgos Seferis a Súnion, per condemnar la dictadura. El cèlebre poema «Sobre les argelagues».

L'ús del mite antic en Ritsos

La qüestió que ens caldrà, doncs, respondre ara és: com tracta Ritsos la Grècia antiga i especialment els seus grans mites, eterns i universals, per arribar a correlacions contemporànies, per posar en paral·lel, si voleu, el passat amb el present, per mostrar, a través de rostres o màscares antics, el seu propi i el nostre propi rostre? Podríem posar molts exemples de la manera com Ritsos tracta el material antic. Trobo, però, que només amb els grans monòlegs de tema antic de *Quarta dimensió* ja en tenim prou per intentar entendre la forma particular de treballar del poeta.

En primer lloc, podem dir que la major part dels títols d'aquests monòlegs provenen del cèlebre llinatge maleït dels atrides, en el qual s'han comès els grans crims: la traïció familiar, el conjugicidi i el matricidi. *Agamèmnon*, *Electra*, *Orestes*, *Crisòtemis*, *Ifigènia*, *Helena*. Cal afegir-hi encara *La casa morta* i *Sota l'ombra de la muntanya*. Són dues composicions referents, també, al casal d'Atreu. El casal igualment maleït d'Èdip, els labdàcides, està representat pel poema *Ismena*, nom de la germana d'Antígona. *Fedra* pertany a la categoria de les dones impúdiques del cicle minoic. És la que mostra un amor sacríleg per Hipòlit, el fill del seu marit, Teseu. Filoctetes, que es nega a participar en la

⁷ Iannis RITSOS, «Ni tan sols la Mitologia», dins de *Repeticions 2, Poemes 10* (en grec), Kedros, Atenes, 1989, p. 51.

guerra de Troia, pot expressar els dubtes d'un home contemporani que lluita en la guerra civil.

En segon lloc, podem assenyalar que aquestes composicions tenen forma teatral, són monòlegs teatrals, per tal com en cada una hi ha un personatge que fa un monòleg i un altre personatge que escolta. Abans de l'enunciació, hi ha una petita introducció que s'assembla, de vegades, a les indicacions escèniques. El monòleg es tanca, altra vegada, amb un petit text en prosa, a tall d'epíleg.

Una tercera característica general d'aquestes composicions poètiques és el que ja hem suggerit: confonen, mesclen el passat mitològic amb el present. La mitologia amb la història.

Com a exemple de diacronia i d'entrellaçament de l'antic i del modern, us llegiré la «Introducció» (i les indicacions escèniques) de la composició *La casa morta*. Aquí, així com a *Sota l'ombra de la muntanya*, es fa evident de seguida que el llinatge antic de Micenes s'identifica amb el llinatge, d'origen senyorial però vingut a menys, del propi poeta. Tal com en la tragèdia el *llinatge* és el centre de la dissort, així també el llinatge de Ritsos amaga tots els misteris i totes les catàstrofes. El gran patrimoni de la família a Lacònia es perd a causa dels errors del seu pare (cartes, etc.), que mor finalment en un hospital psiquiàtric. La seva mare mor en un sanatori, el seu germà petit, en Mimis, mor també de tuberculosi, i la Lula, la seva germana, ingressa moltes vegades a l'hospital psiquiàtric. El poeta mateix és també tuberculós. L'altra germana seva és la que intenta sostenir la família. Aquestes catàstrofes familiars seran la font inesgotable d'una creació multiforme, però a través del fons mític de la família de Micenes.

LA CASA MORTA

Història fantàstica i autèntica
d'una antiquíssima família grega

De tot el clan quedaven només dues germanes. I una va embogir. Es va imaginar que casa seva s'havia traslladat en algun lloc de l'antiga Tebes, o, més aviat, a Argos —confonia la mitologia, la història i la seva vida privada, el passat i el present, no el futur. Només això. Després va tornar en si. I és la qui em va parlar aquell vespre que vaig dur-los de l'exili un missatge del seu oncle-germà del seu pare. L'altra no va comparèixer en absolut. De tant en tant se sentia només un caminar lent, amb sabatilles, a la cambra del costat, mentre parlava la gran.⁸

8 Iannis RITSOS, «La casa morta», dins de *Poemes* (en grec), vol. 6, Kedros, Atenes, 1972, p. 93.